Verslag vervolgonderzoek naar rode granieten en porfieren op het Ålandarchipel in de winterperiode - Sibylle Eimermacher
4 t/m 16 februari 2019

Afgelopen februari heb ik een 13-daagse studiereis ondernomen naar het Ålandarchipel, gelegen in de Botnische Zee tussen Zweden en het Finse vaste land. Dit archipel van meer dan zesduizend eilanden is een belangrijk herkomstgebied van rode granieten en porfieren onder de Nederlandse zwerfstenen.

Ruim twee jaar ben ik nu bezig met een project over rode granieten en porfieren in Nederland en hun herkomstgebieden in Scandinavië. Belangrijke aspecten van mijn onderzoek zijn persoonlijke en universele vragen rondom het thuis voelen in een landschap, migratie, het onderweg zijn, het verlangen naar elders en de veranderlijkheid van de perceptie.

Tijdens een eerdere studiereis in de zomer 2016 (zie verslag) heb ik twee belangrijke gebieden van herkomst bezocht: de omgeving van het Siljanmeer in Dalarna in Zweden, en het Finse Ålandarchipel. Ik onderzocht en documenteerde hoe de porfieren en granieten ingebed zijn in het oorspronkelijke landschap en welke rol deze stenen in de plaatselijke cultuur spelen. De Scandinavische landschappen zijn voor een belangrijk deel gevormd door de ijstijden, en ook de zwerfstenen die in Nederland te vinden zijn werden ooit door de gletsjers hier naartoe gestuwd. Omdat ik het landschap ook wilde beleven onder condities die het meest vergelijkbaar zijn met de tijd toen de gletsjers het land bedekten en vormden, besloot ik deze vervolgreis in de winter te ondernemen en mijn observaties te documenteren.

Ik koos voor een langzame manieren van reizen, met bus, boot, trein, liftend en te voet, omdat het perspectief vanuit het onderweg zijn een belangrijk aspect voor mij was om het landschap op te nemen. De route verliep vanuit Arnhem naar Stockholm en verder naar Åland (Mariehamn, Lemland), Turku en terug via Stockholm naar Arnhem. Vanuit Åland ondernam ik boottochten naar de eilanden Föglö en Kökar.

De vele uren die ik op veerboten doorbracht besteedde ik aan het filmen van de vele rotseilanden van het Archipel, deels begroeid met voornamelijk donkere naaldbossen, deels kaal of met lage begroeiing, en steeds met een zoom van rode graniet of porfier waar de rotsen door het zeewater van de sneeuw vrij gespoeld waren. Alleen richting Kökar veranderde de kleur van het graniet naar grijs, de eilanden rond Kökar horen geologisch ook niet bij het Ålandarchipel.
De eilanden zijn de door het ijs rond geslepen toppen van een groot rapakivigranietmassief dat nog steeds elk jaar ca. 5 mm omhoog komt, nadat het door de ijskap naar beneden was geduwd. Vanuit de varende boot gezien 'dreven' de eilanden met hun ronde ruggen één voor één aan weerszijden langs, een urenlang komen en gaan in langzaam wisselende lichtintensiteiten.

De temperaturen tijdens mijn reis waren milder dan ik had verwacht, tussen de -6 en +3 graden, hoewel de gevoelstemperatuur op dek vaak lager was. Af en toe sneeuwde het en waaide het hard of hulde motregen de eilanden in grijze mist. In het begin van mijn reis waren de eilanden nog met en laag sneeuw bedekt, de hoeveelheid verschilde plaatselijk sterk, maar naarmate de dagen verstreken dooide het steeds meer en lieten zich - vooral op momenten dat de zon doorbrak - de rode rotsen steeds meer zien. In sommige baaien van Åland, zoals bij Svinö, maar ook rond Turku, lagen en dreven nog dikke ijsschotsen op zee.

Beschermde baaien werden graag opgezocht door grote verzamelingen eenden, voornamelijk kuifeenden, maar ook brilduikers, grote zaagbekken en een enkele grote zee-eend dobberden en doken er rond. Ik had gelezen dat er een kleine populatie Steller's Eiders rond Föglö overwinterd, deze arctische eend was echter niet te bespeuren. Overal langs de oevers op het water trof ik kleine groepen knobbelzwanen aan, die mooi wit 'kleurden' met de sneeuw. Een keer vloog een zeearend op enkele meter afstand een stukje met de boot mee, ik kon in zijn oog kijken. Zeearenden zijn vrij algemeen in het archipel.
In het werk dat ik na aanleiding van mijn reizen ontwikkel, zijn ook vogels in toenemende mate een rol gaan spelen: vertegenwoordigers van migratie, van het tijdelijke 'bewonen' en 'thuis zijn' in een landschap; tegelijk laten ze mij het landschap door hun ogen anders lezen.

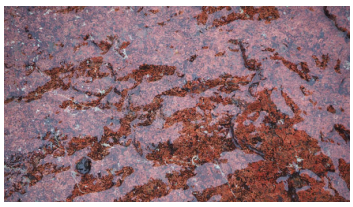

In het natuurgebied Herröskatan, het meest zuidelijke punt van het hoofdeiland van Åland, liggen open, door het ijs gepolijste rode rotsen, die ik al van de zomer kende. Nu waren ze bedekt met een dikke pak sneeuw en ik werd me bewust van de ontoegankelijk van het landschap door de sneeuw, niet wetend waar de rotsen liggen en waar de ruige zee begint. De branding van de zee likte aan de oevers, hier lagen veel ronde strandstenen, nat en in alle denkbare diepe tinten rood. Vanuit de uitkijktoren was de rode zoom aan het oever goed te zien. Op sommige rotsen werd ik me gewaar van dunne gebarsten ijslagen en een dunne laag sneeuwkristallen die een

wisselwerking aangingen met de kristalkorrels van de rapakivi's. Het deed me denken aan het geloof van de mensen vroeger dat bergkristal ijs was, zo diep bevroren dat het nooit meer zou smelten. Ook langs de wegen waar met grind gestrooid werd zag ik nieuw ontstane conglomeraten van ijs en sneeuwklonten, doorspekt met de rode steensplinters.

Naast het varen en zwerven door de natuur bezocht ik in de steden natuur- en cultuurhistorische musea en kunstmusea en -initiatieven, zoals het Naturhistoriska Riksmuseet en het Moderna Museet in Stockholm, het Cultuurhistorische Museum in Mariehamn (zie foto rechts onder: een stenen anker, waarschijnlijk gebruikt door Russische galeien tussen 1714 en 1721 tijdens de Grote Noordelijke Oorlog), het Åbo Konstmuseum, Kunsthalle Turku, het Wäinö Aaltonen Museum of Art in Turku, en het Vapriikki Museum in Tampere. Op die manier kon ik me een beeld vormen van de culturele kijk op het landschap en zijn bewoners en de Zweedse en Finse kunstscene beter leren kennen.

Door de reis heb ik me een betere voorstelling kunnen maken van de omstandigheden tijdens het ontstaansproces en de vorming van het landschap. Ik heb de ontoegankelijkheid van de rotsen en eilanden in de winter ervaren, de ruige weersomstandigheden en ook het proces van het ontdooien en ontwaken van het landschap uit de sneeuw, de bevolking van het gebied door de in de winter aanwezige vogels.

De foto- en video opnames zullen een plek krijgen binnen mijn reeds begonnen foto- en videowerken en in een atlas waarin ik me richt op de veranderlijkheid van de perceptie en de ervaring van het landschap met als 'rode' draad de roodtinten van de granieten en porfieren.

Deze studiereis werd mede mogelijk gemaakt door Stichting Gerbrandy Cultuurfonds.